

7. Trivijalne šole ima neposredno nadzorovati krajni župnik in svetni šolski nadzornik, a glavne in normalne šole pa ravnatelj. Trivijalne šole vsega okrožja (okraja) naj nadzoruje okrajni šolski nadzornik, ki je bil navadno dekan. Šolstvo vse pokrajine je pod nadzorstvom in upravo šolske komisije, v kateri so trije svétniki, pooblaščenec škofov, ravnatelj normalne šole in tajnik. Najviša uprava vsega šolstva izročena je bila vrhovnemu ravnateljstvu v Beču.

Delavnost in marljivost Felbigerjeva je bila cesarici zeló mila; obsipavala ga je z velikimi milostimi. Vsaki mesec in tudi v posebnih potrebnih slučajih moral je cesarici ustno poročati o napredku in stanju šolstva.

Kako se je šolstvo razvijalo v tej dóbi po slovenskih pokrajinah, govorili bomo v poglavji o „slovenskem šolstvu“.

Za razvitek šolstva v naši monarhiji, posebno na Českem, pridobil si je veliko zašlug Ferdinand Kindermann (l. 1741. — 1801.) Kot župnik v Kaplitzu osnoval je uzorno šolo, ki se je brzo pridobila takov glas, da so jo gledat hodili učitelji in prijatelji šole od vseh strani. On je vpeljal v šolo industrijalni pouk. V kapliški šoli se je namreč učilo pleténje, šivanje, predenje, skubenje volne, čipkanje, sadjarstvo, vrtnarstvo, svilarstvo in dr., a ta uredba se je po njegovem trudu tako razširila, da je bilo čez nekaj let (1780) na Českem okoli 200 šol, v katerih se je poučevalo v industrijalnih predmetih. V posebnem spisu dokazoval je Kindermann, da je industrijalni pouk koristen ne samo s praktičnega, ampak tudi z moralnega stališča, ker so najdelavnejši in najbolj industrijalni ljudje pri vseh národih najboljši in najmoralnejši, pa tudi siromašni učitelj si more s tem poukom povečšati pičle svoje dohodke. Vrh industrijalnega pouka gojil je Kindermann po šolah posebno lepo pismo in glasbo. Za svoje zasluge je bil imenovan najprej svétnik v šolski komisiji kraljevine Česke in vrhovni nadzornik nemških šol v tej kronovini. Kasneje je postal opat, vitez s pridevkom „Schulstein“ in naposled škof v Litomericah ter cesarski šolski vizitator.

Knjiga Slovenska

XIX. veku.

Peter Cizej r. 29. jun. 1822 na Gomilskem, sveč. 1847, kaplan v Braslovčah, kurat na Rečici u. 28. apr. 1882. Oglasil se je bil vže bogoslovec l. 1846 v „Veselici ... Knezu-Škofu Antonu Slomšku“ v čestitki s 6 kiticami, katerih prva se glasi:

Obríši o verna Labuška množica
Si žalostne svoje in solzne oči!
Ter ozri se kviško, ti mirna krožica,
K Očetu nevidnim, k' nad nami živi:
Ker ženin že bliža se tebi, samica,
Na božje povelje se ti zaroči itd.

Pisaril je tudi v Drobttince p. l. 1849: Trije prijatli popotniki; l. 1856 — 59: Kjer je nar večí sila, ondi je roka Božja nar bolj mila. Mlad bogoklinjec obsojen. Petero naj večih nevaršin za šole. Tičev ne zaterati (Vid. Novic. 1856 l. 39). Kos kruha velik dar božji. Angel varh. Sreča opoteča itd. — Pomagal je Slomšku v „Djanje Svetnikov“ l. 1853 — 54 (Gl. I. str. VII). — Posebej pomni:

Najpoglavitniše resnice svete vere v premišljevanje dane po misijonarju Humbertu. Poslovenil Peter Cizej, kaplan Braslovški. Izd. društvo sv. Mohora.

V Celovcu 1859. 8. 448. Kazalo VI. — „Ta knjiga, pravi v predgovoru, katero je bil visoko častiti in pobožni misjonar Humbert v francozkem jeziku spisal, je bila od vernega ljudstva z velikim veseljem sprejeta, kar nam priča njena prestava v več drugih jezikov in potreba novih natisov. V nemškem jeziku, v katerem jo je družba nar svetjšega Odrašenika na Dunsju izdala, je že osmi natis na svitlem . . . Sprejmite toraj, dragi Slovenci in Slovenke! te za vsak stan toliko podučne bukve, prebirajte jih skerbno, in obljubim, da jih nikoli brez dušnega dobička iz rok djali ne bote; molite pa tudi za spisatelja, za kar se Vam ponižno in priserčno priporočuje“.

Dr. Vinko Fereri Klun r. 13. apr. 1823 v Ljubljani, nekaj časa vrednik „Laib. Ztg.“, tajnik zgodovinskega društva, ravnatelj učbenih zavodov v Lichtensteigu Švicarskem, profesor v Zadru, na trgovinski akademiji Dunajski, deželni in državni poslanec Kranjski, dvorni sovetnik, u. 15. jul. 1875 v Karlovih Varih na Českem. Bival v Benetkah, dohtar filozofije postal v Padovi, pisaril laški in nemški. Po njem je prišlo na svetlo:

Potovanje po Béli reki. Po izvirnem rokopisu velikiga vikarja srednje Afrike, Dra. Ignacia Knobleherja, zdélal in posloveniti dal Dr. V. F. Klun. Čisti dohodek je v podporo misionarjev v Afriki namenjen. V Ljubljani 1850. 8. 46. Nat. Kleinmayer in Bamberg.

Tajnik je od l. 1851 — 1857 vredoval „Mittheilungen des histor. Vereins“; v njih priobčeval „Beiträge zur Literaturgeschichte von Krain“; o domačih stvaréh pisaril prej v „Illyr. Blatt“, poslej v „Blätter aus Krain“; po vzgledu „Arkiva za povjest. jugoslav. v Zagrebu“ osnoval „Archiv für die Landesgeschichte von Krain Heft I—III. J. 1852—1854; tako tudi „Diplomatarium Carniolicum“ l. 1855; mnogo pisal o literaturi slovenski, celó v „Rusko Besedo“ l. 1857 itd. „Menda se ne baham, ako rečem, da sem, več let v svoji domovini bivajoč, saj nekoliko za-njo storil. Teh čeravno še tako majhnih zaslug za domovino vendar „Novice“, ki skor že skozi 20 let možato in pošteno zastopajo blagor naše dežele, ne morejo popolnoma prezreti itd. (1862 str. 331). Sicer je pisal p. Il panslavismo, Südslawische Bilder, Anton Aloys Wolf, Die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain, Slovenische Literatur (Oest. Revue II. 1864. B. 3. 5. 7), Die Schicksalsgöttinnen der Slaven, Geographischer Leitfaden, Handelsgeographie, Atlas, Vergl. Statistik des Welthandels etc. (Vid. Nauč. Slovník). — L. 1867 se je profesor na Dunaju in Ljubljanski meščan ponudil za poslanca (Novic. str. 21), poznej znejeveril (Novic. 1870—71 str. 385—95; l. 1872 str. 156—167: „Slovenci Klunovi v Ruski Besedi in Slovenci pred sodbo Klunovo v Auslandu“ itd.) tako, da so „Novice“ o smrti njegovi pisale: „Dr. Klun je bil vsake sorte v svojem življenji; kedar se je kazal iskrenega Slovenca, podpisal se ni „Vincenci Fereri Klun“, ampak „Vinko Klun“, in odtodi je imenoval posestvo svoje Vinkomir, spomnivši se zopet, da le slovenski obraz mu je pomagal l. 1867. v deželni zbor, iz tega v državni zbor Dunajski, k službi „hofratha“, k zdatni penziji in nekolikošnemu premoženju, s katerim si je v Švici Vinkomir kupil itd. (1875 str. 246; cf. Slovenec III. št. 85)“.

Janez Globočnik r. 10. apr. 1824 v Cerkljah na Gorenjskem, maš. 1847, katehet v Kranju, kaplan na Brdu, nadškofijski tajnik v Gorici, poslavljen z viteškim križem Franc-Jožefovega reda, u. 14. dec. 1877. Dopisoval je v Zg. Danico in spomin mu ohranjuje knjiga:

Nova cvetlica v duhovnem vertu ali Življenje svetih mučencev Oglejskih Kocijana, Kancija, Kocijanile in Prota, z raznimi molitvami, na svitlo dal Janez Globočnik, kn. nadškofijski tajnik, skrivni Kaplan sv. Očeta Pija IX itd. S štirimi podobami. V Gorici 1871. 8. 295 . . Andreju Nadškofu posvečuje v spomin

zlate maše . . „Dobil sem iz Rima popis življenja in muk imenovanih svetnikov, natisnjen v laškem jeziku. Ta popis sem poslovenil, in zlo pre naredil . . Mislim da bo slovensko ljudstvo rado prebiral te bukvice, že zavoljo tega, ker je sploh pobožno in zlo časti svetnike; še raji pa zavoljo tega, ker so bili omenjeni svetniki mučeni v naši domači deželi; Oglej namreč je bil zidan poleg jadranskega morja na ilirskem primorju blizu benečijske meje in blizu Gorice. Pa tudi zavoljo tega bo Slovenec rad bral popisovanje omenjenih svetnikov, ker so naši spredniki toliko cerkva sozidali njim v čast na pr. v Goriški nadškofiji . . v Ljubljanski škofiji itd.“ — „Velike zasluge si je ranjki pridobil v Kranji, ko je z neverjetno sterpljivostjo delal za napravo niže gimnazije, kar se mu je tudi posrečilo . . . Koliko truda mu je prizadelo poleg premnogih drugih opravil spisovanje knjige „Sv. Kocijani“, „Sette basiliche“ v italijanskem jeziku, in rokopisa za ravno to knjigo v slovenskem jeziku, vé le tisti, ki je med tem časom ž njim občeval, in če se še prišteva njegovo vradno in zasebno zelo razširjeno dopisovanje, učenje raznih jezikov itd., se moramo čuditi, kako je vsim tem poslom mogel kos biti (Danic. 1877 str. 404) itd.“ — Stric mu je bil Jožef Globočnik r. 18. marc. 1796, od l. 1828 do 1854 katehet gimnazijski, sestavil nemško knjižico o sv. maši na mestu sedanje liturgike, napravil tri dijaške vstanove, u. 17. marc. 1863. Brat pa mu je bil Anton Globočnik, r. 15. jun. 1826, od l. 1848 pomožni, od l. 1851 pravi učitelj klasičnih jezikov, od l. 1852 veroznanstva na viši, in od l. 1855 na vsej gimnaziji, posebej cerkvenega petja, sestavil dijakom molitvenik latinski, v katerem se poleg nekterih nemških nahajajo najnavadnije pesmi slovenske, učenik in spovednik gluhonémim, vzročitelj, da so si omislili gimnazijalci lepo cerkveno zastavo in sliko sv. Alojzija itd. u. 25. okt. 1858 (Izvestje gimn. 1858 str. 25; l. 1863 str. 34; Danic. 1858 l. 13).

Anton Lézar r. 14. jan. 1824 v Ribnici (Sušje), sveč. 1847, domač učitelj v rodbini grofovski, l. 1849 beneficijant v Idriji, l. 1850 škofov dvorni kaplan, l. 1852 učitelj veroznanstva in potem slovenščine, od l. 1858 profesor na c. kr. realki, poverjenik za družbo Mohorjevo, odbornik in tajnik Slov. Matice, u. 31. avg. 1873. Slovénski pisati je bil jel l. 1849, in knjige njegove so:

1) Hvaljen bodi Jezus Kristus. V Ljubljani 1855. 12. 510. Zal. Kremžer. II. nat. 1869.

2) Molitve pri procesii s presv. R. Telesam. Iz lat. rituala. V Ljubljani 1855. 12. 63. Kremžer.

3) Moj angelj varh, ali zvesti vodnik v nebeško domačijo. Za moški spol, za ženski posebej. S podobami. Tudi nemški: Mein Schutzengel. L. 1856. 1857. Zal. Ničman.

4) Katekizem ali keršanski katoliški nauk. Spisal za spodnje gimnazije in niže realke in sploh odraščeno mladost. V Ljubljani 1862. 8. 130. Zal. Ničman. (Po Zennerju).

5) Zgodbe sv. pisma stare in nove zaveze. Za kat. ljudske šole. S 112 podobščinami in 1 zemljevidom. Po nem. dr. J. Schuster. Na Dunaji 1863. 1867. 1879. 8. 262.

6) Liturgika ali sveti obredi pri vnanji službi božji. Za gimnazijalno, realno in sploh odraslo mladost. V Bernu 1863. 8. I. 133. II. 100. Tiskal in založil Winiker. — II. popravljeni natis 1881. Zal. Kleinmayer in Bamberg.

7) Zgodbe svete katoliške cerkve. V Celovcu 1863. 8. 107. Izdala družba sv. Mohora. (Po Zennerju.) — III. popravljeni nat. 1887. 8. 110.

8) Jezus Kristus devicam svojim nevestam na serce govori. V Celovcu 1864. Izdala družba sv. Mohora.

9) Prilike patra Bonaventure v pojasnovanje raznih verskih in нравnih keršanskih resnic. Prosto poslovenil A. Lesar. Izd. družba sv. Moh. 1866. 8. 113. (Prim. Jezič. str. 45). Nat. J. Blaznik.

10) Perpetua ali afrikanski mučenci. Poslovenil A. Lesar. V Celovcu 1869. 8. 164. Izd. družba sv. Moh. Večernic zv. XIX. Nat. Blaznik.

Kolikor toliko je sodeloval pri knjigi: Slovenska Kuharica ali navod okusno kuhati navadna in imenitna jedila. Narekovala Magdalena Pleiweisova rojena Knafeljnova. Pisala Neža Lesarjeva († 2. jan. 1874). V Ljubljani 1868. 8. VI. 308 str. — Tako tudi: Prvi nauk lepo- in hitropisja. V Bernu 1863. — Ponovilo najpotrebniših naukov za nedeljske šole na kmetih. Na Dunaji 1863 — 4. (Slomšekovo II. nat.) — Franc Metelkova vstanova, M. Ambrožovo nemško poslovenil 1864 (Jezič. str. 36).

Dopisoval je A. Lesar (A. Suški, Sušjan, Sušjanec) v a) Danico l. 1849 p. Posvečuj tudi svete čase; l. 1855: Katoliška rokodelska družba v Ljubljani — kaj je, kako se razvija, kako se je nje prvi slovesni zbor obhajal — predsednikov namestnik. — Imenitnost in veliko spoštovanje devištva. — L. 1856: Družba rokodelskih pomočnikov se čedalje lepše razcveta. Adolf Kolping je bil pri nas (str. 82—90). Kaj lepiga in spodbudljiviga si je popotnik mesca velikiga travna po Ljubljani v svojo torbico nabral — vzlasti o Šmarnicah — v XIII. pismih (str. 98—166). L. 1862: Kratka razlaga navadnih znamenj ali podob v verskih prilikah in na svetih podobah. Po Menciljnovi simboliki posnel A. Lesar (223—289). L. 1863: Usmiljene sestre v Ljubljani itd. — b) V Novice l. 1861: Legát (Sprachrohr). Slovenščini v bran zoper njene protivnike. L. 1867: Ribničanom. Poročila o šolskih izveštjih, o Matici itd. — c) Izveštje c. kr. realke v Ljubljani ima l. 1861: Glasoslovje slovenskega jezika. Po dr. Fr. Miklošičevi Vergl. Gram. der slav. Spr. I. B. Wien 1852 posnel str. 3—12. — L. 1863: Slovenska slovnica v spregledih str. 3—33. — L. 1864: Ribniška dolina na Kranjskem. IV. 3—29. Vse troje je tudi posebej natisnjeno. — d) Sveto Pismo . . . Wolf-Volc . . . 1856—59: Bukv. II. Kraljev, Jezus Sirah (Eccli.), Ap. Djanje, Sv. Pavla list do Efežanov (Predg. str. XIV. Jezičn. 1886 str. 68). — e) Zlati Vek l. 1863: Ljubljanske škofije vstanovitve in mnoge dosedanje spremembe (str. 40—48). — f) Koledar in Letopis Slov. Matice l. 1865: Štirinajst slovenskih sestic (čitavnic), njihov brat (sokol) in njihova mati (Matica); l. 1867: Črtice o koledarji in pratiki; l. 1868: Kratke črtice o podlogi Avstrijskega cesarstva (dr. J. Proháška); l. 1869. I: Pot do bogastva; l. 1869. II: Tomaž Morovo domače življenje. — g) Večernice družbe sv. Mohora l. 1866: Mana v pušavi. — h) Koledarček l. 1866: Jernejček gre v šolo. Kratko odperto pisemce slovenskega učitelja do slovenske mladine sploh, zlasti pa šolske (str. 54—64). — Vvod o slovenski slovnici v spregledih l. 1863 ima na pr.:

„Nate torej kratko slovnico v novi obleki: 1) vi, ki ste bili moji učenci. V nji imate kratek spregled, česa ste se učili; v njem jasno vidite veliko bogastvo slovniskih oblik; le kosti in rebra so sicer, toda živo vas spominjajo razlage, ki ste jo prejeli iz mojih ust; ona vam jih z mesom obdaja, s kitami veže in s kožo ovija; in tako imate polno čversto teló pred seboj; — v dvomih, ki se vam bodo sem ter tje silili, vanje pogledujte, in zginili vam bodo, kakor se vetrovom umikajo tanke meglice; tako se boste pa tudi ubranili pozabljenju, ki sovražno pretí človeškemu spominu in znanju; 2) vi, ki boste še dalje moji učenci; po nji vam hočem razlagati in razjasnovati jezik slovenski, da vam prikrajšam in zlajšam trud, ktereja je treba, da si dobro v spomin vtisnete bogate oblike; 3) vi, ki ste se v kateri učilnici ali po kateri slovnici že učili slovenščine, in vi, ki se je hočete še le učiti. Tudi vam bô

spregledna slovnica gotovo na korist. Ne da bi pa mislili, da se bodele le iz nje naučili jezika slovenskega; treba je, da nas poleg nje vodi izurjen učitelj ali kaka obširniša slovnica; zmed nju eden naj vam daje tolsto mesó, naj vam mesó veže s krepkimi kitami in mesó in kite z gladko kožo oblači. Le tako vam bo, toda v kratkem in z lahka zrastle lepa in bogata — visoka in košata, živa terdna lipa lepoglasnega jezika slovenskega. Da vam v korist bi bilo — Edino je vošilo^a.

Novice žaljujejo o smrti njegovi p.: „Ime Lésarjevo je slavnoznano po vseh slovenskih okrajnah, odkar je začela Matica slovenska svoje delovanje, kateri se je, poleg učiteljske službe, kot tajnik njen ves žrtvoval. Železna delavnost njegova dan na dan od zora do mraka, kateri je le malo ur odtegnil za razvedrenje svoje, je znana vsacemu, kdor mu je bliže stal. Napade na svojo osebo, katerih je v svojem življenji dokaj doživel kakor vsak rodoljub dandanes, ki se ne gane od svojega prepričanja, je trpel pogumno v zavesti, da izvirajo le od sebičnih nasprotnikov. Novicam bil je rajni ves čas zvest prijatelj in delaven podpornik itd. (1873 str. 293).“ — Letopis Matice Slovenske za 1874 kaže pod naslovom: Životopisne črtice odličnih udov Matice slovenske — str. 94—100: Anton Lesar, duhoven ljubljanske škofije, profesor na c. kr. viši realki, tajnik in odbornik Matice slovenske. (Vid. Naučny Slovnik IV. 1865).

D o p i s i.

Od Trsta, meseca julija. (Slovenski učitelji, združimo se!) Ko imajo naši kmetje káko vážno občinsko delo, ne lotijo se ga kar takó — brez nog, brez glave. Res se jim večkrat slabo posreči ali celó ponesreči, pa očitati si ne morejo, da bi se bili prenaglili, da bi se ne bili resno pripravljali — po svojih močeh in po svojem razumu dovolj pripravili. Koliko časa preteče, predno najpriprostejša misel, porodivša se iz glave modrega gospodarja ali pridne gospodinje, prestopi v realno življenje! Potreba te ali óne stvari ali naprave, njeno pomanjkanje in pogrešanje, želja po njej, razgovarjanje o njej v družini pri počitku, na polji pri delu, pri vodnjaku, pred cerkvijo in v krčmi ob nedeljah, pri različnih shodih, v občinskem zboru, posveto vanje z vaško inteligéncijo, z izkušeniimi izvedenci i. t. d. — vse to so različne faze, koje mora prvotna misel preiti, predno dospě do stvarnega uresničenja. Takó naši kmetje. In mi učitelji?

Tudi mi si nimamo v tem oziru česa očitati. Pripravljali smo se za svoje zjedinenje pač dovolj. Kedór se hoče tega prepričati, naj le vzame v roke našega »Učit. Tovariša«, osobito njegova sporočila o vsakoletnem zborovanji učiteljskih društev v Ljubljani. Kóliko se je užé tú govorilo, predlagalo, debatovalo, sklepalo i. t. d. A s kakim uspehom?

Usoda je nas Slovence uklenila mej dva mogočna, kulturna národa. In prav ta neposredstvena dotika z mnogo bolj omikanima národoma bi bila lahko ugodno vplivala na kulturni naš razvoj, ako bi tudi v življenji národov veljalo prelepo kristijansko načelo: Ne delaj drugim, česar nočes, da drugi tebi storé. Po tem načelu naša soseda z nami nista ravнала in tudi ne bosta. Svojo omiko sta hotela uporabiti le v našo smrt in jo še hočeta. Ta želja se jima ni izpolnila: Naš národ še živi! Ali nekaj sta dosegla: Neenak boj na življenje in smrt je zadržal nas Slovence v kulturnem napredku. Zaostali smo. To je kratka, a verna slika naše sedanjosti. — Vsak človek, vsak národ ima v svojem življenji dobo, ki je za njegov obstanek vážnejša nego so druge. V taki vážni dobi — mislim — živimo sedaj Slovenci. Svoji prosveti postavlja naš národ prav sedaj temelj. Prvi začetek je sicer užé storjen, ali le v nekaterih strokah. Marsikde pa še tega nimamo. In žal, da zadeva to tudi óno stroko, katero imamo mi učitelji gojiti: menim naše pedagogičsko slovstvo. Ustvaritev slov. pedagogičskega slovstva je óna vážna naloga, katera trka sě silno močjo nam, slov. učiteljem, na duri, in zaradi katere nam je treba vse moči zbrati.

Sedanje stoletje — pravijo — je stoletje napredka. Morda pa bi bilo boljše, ako bi rekli, da živimo v stoletji združevanja. Faktum je, da je dandanašnji napredek le posledica združevanja, in da ga ni človeka, kojemu ne manjka tega, kar imenujemo zdrav razum, da bi se drznil odrekati združevanju neizmerno, pravo nebeško moč. »V družbi je moč.« To je resnica, nepreklic-